

SPROGMUSEET

Redaktør: Ole Stig Andersen

Foranstillede tilnavne på Samsø

Af [Hans Degn](#) 17. april 2012 • I kategorien [Navne](#) •

I 1898 nedsatte Justitsministeriet en kommission, der skulle forberede en ny navnelov. Tanken var, at den nye lov skulle tillade, at familier som havde et uofficielt tilnavn gebyr frit kunne antage dette som familienavn. Formålet hermed var at få reduceret antallet af sen-navne. Kommissionen skulle skaffe den fornødne viden om udbredelsen af folkelige tilnavne, hvordan de var opstået og hvordan de gik i arv, og det gjorde den ved at udsende spørgeskemaer til udvalgte meddelere, fortrinsvis lærere og præster, i hele landet. Allerede i 1899 var kommissionens beretning i trykken: [Dansk Navneskik](#): Betaenkning afgiven af den af Justitsministeriet 4. maj 1898 nedsatte kommission. Den er en vigtig kilde til ældre dansk navneskik især hvad angår folkelige tilnavne.

Kommissionens profeti

Kommissionen fandt, at der var stor forskel på brugen af folkelige tilnavne i forskellige egne af landet. Sjælland var fattigst på sådanne navne og den største rigdom havde man på Samsø. De fleste tilnavne hentyder til den oprindelige navnebærers oprindelsessted, bosted, erhverv eller udseende. Dertil kommer tilnavne, hvis sproglige betydning er gået tabt efter, at de har være nedarvet i mange generationer.

Man skelnede i betænkningen mellem foranstillede og efterstillede tilnavne. (Støvlet-Katrine, Balle-Lars og Kasi-Jesper er eksempler på foranstillede tilnavne. Erik Plovpenning, Thorkild Livrem og Gunnar Nu er eksempler på efterstillede tilnavne.) Undersøgelsen viste, at de efterstillede tilnavne var langt de hyppigste. De foranstillede tilnavne var i hastig tilbagegang og kommissionen forudsagde, at de ville forsvinde. I dag ville en kommission måske have valgt et andet udtryk og sagt, at de foranstillede tilnavne var truede. Under alle omstændigheder er profetien ikke gået i opfyldelse endnu. I hvert fald ikke på Samsø.

Barndomserindringer fra Samsø

Mine barndomserindringer fra landsbyen Besser på Samsø går tilbage til slutningen af trediverne. Mange af familierne i landsbyen havde et foranstillet tilnavn. Jeg husker navne som Foged-Line, Fynbo-Line, Skriver-Margrete, Kasper-Marie, Tyske-Julie, Kokke-Hans, Fille-Karl, Tække-Karl, Puds-Jens Søren, Stoffer-Jens, Snorre-Andreas, Kukke-Laurits, Provst-Vilhelm, Bødker-Ras, Krage-Ras og Rytter-Jens.

Landsbyen Besser på Samsø

Den af Justitsministeriet 1898 nedsatte kommission til udredning af folkelige navneskikke valgte at sende et af sine spørgeskemaer til birkedommer, cand. theol. og cand. jur. Poul Sveistrup på Samsø. Hans besvarelse gav anledning til at kommissionen betegnede Samsø, som det sted i Danmark, der var rigest på tilnavne. Det er ikke usandsynligt at Samsø fik den placering på grund af Poul Sveistrups omhu og fortrolighed med spørgeskemaer. Han var, hvad man den gang kaldte socialstatistiker. I årene før han blev birkedommer på Samsø, havde han bearbejdet en spørgeskemaundersøgelse iværksat af Dansk Kvindesamfund om københavnske syerskers leve- og arbejdsvilkår. Han blev ikke færdig med at behandle alle spørgsmålene i de 800 spørgeskemaer, men der kom flere publikationer om undersøgelsen før han kørte træ. Sveistrup var en af kvindesagens første mandlige forkæmpere. Han var medlem Dansk Kvindesamlunds og Dansk Fredsforenings bestyrelse. Han var i 18 år ansat ved Folketinget, sidst som protokolsekretær, men da det ikke lykkedes ham at få en chefstilling, formentlig på grund af hans radikale politiske anskuelser, søgte han stillingen som birkedommer på Samsø og beklædte den fra 1895 til 1902. Her var han initiativtager til oprettelse af flere foreninger, bl.a. en universitetsforening og en tyendespæreforening og han påtog sig formandskabet for øens husmandsforening. I 1900 var han delegeret ved Fredskonferencen i Paris. En mindesten for Poul Sveistrup blev rejst på en af Samsøs højeste bakketoppe, Dyret. Indskriften er smuk, men ikke sand. Han fik mindestenen på grund af sin initiativrigdom og sociale engagement, ikke fordi han elskede sit land og dets natur. Det er der så mange, der gør.

Seneste sprognyheder

19/3	Evolution i sprog: Dovenskab har ændret ord videnskab.dk
30/10	Hvem taler: Kan du høre forskel på menneske og maskine? www.dr.dk
6/3	Dansklærere: Tosprogede børn bliver sprogligt forsovet www.bt.dk
28/2	Flere og flere ordblinde fårter på universitetet - Magisterbladet magisterbladet.dk
22/2	Keeper eller målmand — hvilket ord er bedst? Dansk Sprognavn dsn.dk

28/3	Indigenous languages come from just one common ancestor, researchers say - ABC News (Australian Broadcasting Corporation) www.abc.net.au
27/3	UVic news - University of Victoria www.uvic.ca
26/3	New York Nonprofit Media: Native American nonprofit aims to boost community health by teaching Lakota language nynmedia.com
22/3	Teenage business owner aims to revitalize Blackfoot language globalnews.ca
19/3	Language revival preserving history www.smh.com.au

FLERE NYHEDER >>>

Verdens sprog på Sprog-museet.dk på et større kort

Mere i kategorien 'Navne'

Pigenavne ender på -a eller -e
Sydsudan
Drengenavnet *Mohammad*
Bliver *Storm* et modenavn?

Nye kommentarer

Maj-Britt Kent Hansen til 1
Ruben Schachtenhaufen til Er det forkert at splitte sammensatte ord?
Niels Larsen-Ledet til Er det forkert at splitte sammensatte ord?
william fich til Jødiske efternavne
Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt
Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt
Herluf Hansen til Ded borrijnholska måled
Arturo til Hebraisk: Et genoplivet sprog eller et nyt sprog?
Yunus til Two Turkish Loanwords in Swedish
Sonstige til Den Danske Ordbog på nettet

flere, jeg ikke blev opmærksom på.

Hvis det talforhold mellem foranstillede og efterstillede tilnavne, som jeg husker fra Besser i midten af 1900-tallet er korrekt, så var der sket en stor forskydning i forhold til situationen som beskrevet af kommissionen i 1898. Den gang var der generelt langt flere efterstillede tilnavne end foranstillede og kommissionen mente, at sidstnævnte ville forsvinde. Ifølge mit vidnesbyrd er det gået omvendt. Det kan der gives en simpel forklaring på. Den lov, som blev udformet på grundlag af kommissionens beretning, virkede efter sin hensigt. De efterstillede tilnavne, som for eksempel mit, blev gjort til lovformelige efternavne. De foranstillede tilnavne var af grunde, som skal belyses nedenfor, ikke så attraktive som familienavne.

Det foranstillede tilnavn som social markør

Det var ikke gårdejerne, der havde de foranstillede tilnavne. Det var arbejdere og husmænd. At have et foranstillet tilnavn var et tegn på, at man hørte hjemme i et lavere socialt lag. Det var der jo ingen grund til at minde nogen om i utide, så man fulgte en regel om, at de foranstillede tilnavne aldrig blev brugt i tiltale, ej heller i omtale i vedkommendes nærvær. Dette fænomen er udførligt beskrevet i kommissionsbetænkningen af 1898, og her skelnede man mellem de af navnebærerne godkendte og ikke-godkendte tilnavne. Man nævnte eksempler på, at folk, der opfattede deres tilnavn som nedsættende, havde indrykket annoncer i bladene, hvor de truede med sagsanlæg mod enhver, der omtalte dem med det famøse tilnavn.

Mine kontakter på Samsø er blevet færre med tiden, men nok til at jeg tør fremsætte et informeret gæt: De foransatte tilnavne er langt fra forsvundet på Samsø, og disse tilnavne er stadig belagt med et tabu. De må ikke bruges i tiltale og omtale i vedkommendes nærvær. Der er stadig familier, der har et tilnavn, som bruges flittigt i omtale, når de ikke er tilstede, men selv har de sjældent hørt det udtalt, siden de som børn blev mobbet med det i skolen, og de har sandsynligvis aldrig set det på tryk.

Idet jeg offentliggør ovenstående liste over længst hedengangne landsbyboeres foranstillede tilnavne, har jeg brudt et tabu, som deres efterkommere måske stadig forventer respekteret. Jeg syntes, at tiden var inde til at gøre det. Det landsbysamfund, hvor de foranstillede tilnavne virkede som sociale markører, eksisterer ikke mere, og man skal være meget følsom for at finde noget nedsættende i disse tilnavnes sproglige betydning. De der stadig føler, at det tilnavn, som har fulgt deres familie i måske århundreder, er en belastning, kan løse problemet ved at godkende navnet og bruge det selv.

Hvad betyder “truet”?

Som jeg allerede har antydnet, giver denne historie anledning til en refleksion. Hvis den samlede population af en plante- eller dyreart falder kraftig og vedvarende, siger vi, at arten er truet. Udtrykket implicerer, at vi synes, at arten er værdifuld og der bør gøres noget for at holde den i live. Udtrykket bruges med samme implikation i mange andre sammenhænge, f. eks. “pressefrihedens sidste bastion er truet”, “Store Bededag er truet”. Derimod siger vi ikke, at koppevirus er truet, selv om den nu kun eksisterer i nogle få laboratorieprøver. Koppevirus betragtes ikke som et værdifuldt led i biodiversiteten.

Spørgsmålet er nu, om nogen vil sige, at gammelt sprogstof som det arvelige og tabubelagte foranstillede tilnavn er truet og bør reddes. Det synes usandsynligt, men hør så her. Folketinget er i et lignende tilfælde gået langt videre og har – måske inspireret af Jurassic Park – genoplivet en navneskik, som har været uddød i århundreder.

I den nugældende navnelov af 24. juni 2005 står der således som noget nyt i §7 stk.1: “Som efternavn kan endvidere tages en af forældrenes fornavn med tilføjelsen -søn eller -datter”. Den navneskik havde sin blomstring på Svend Estridsøns tid. Han var søn af Estrid Svendsdatter, hvis far var Svend Tveskæg. Matronymerne forsvandt i løbet af middelalderen, og patronymerne blev officielt afskaffet ved døbsforordningen af 30. maj 1828. Nu er de vakt til live igen.

Man hører ofte nogen sige, at vore dialekter er truede. Den samske dialekt var mit første sprog, men jeg hører ikke til dem, der mener at dialekter er så værdifulde, at de bør reddes. Tværtimod mener jeg, at dialekter er upraktiske og skal have lov til at gå i glemme i deres eget tempo. Naturligvis mener jeg også, at dialektforskere skal undersøge og beskrive dialekterne før de forsvinder, men ikke med afstivning eller genoplivning for øje.

I Sprog museets selvbeskrivelse står der: “Sprog døden er tidens alvorligste kulturelle trussel”. Hvis man ser det nedefra, kan man måske komme til en anden opfattelse. Små sprog holder mennesker i isolation, ikke mindst i kulturel isolation. Små sprog er fortrinsvis værdifulde for sprogforskere.

*Hans Degn
mag. scient.*

Læs også:

1. [Personnavnegeografi](#) Jens, 1801 Jensen, nutiden En ny kortlægning af danske efternavne viser at danskerne ikke har flyttet så meget rundt i landet de seneste ca. 150 år som undertegnede troede. Da...

Tagget med: [dialekt](#), [Navne](#), [Samsø](#), [sprog](#)[død](#), [tabu](#)

Dorte Meyer

18. april 2012 • 18:10

Dette vakte minder om min barndom i Besser (1946-1950 + mange sommerfeier). Hellig ko-Peter var et af de navne, man var meget bange for, at “københavnertøsen” skulle kalde ham!

Artikler om

aktuelle sprogAlfabeterAnmeldelserarabiskBiblenbogstaverbørnDanmarkengelskesperantoFormidlingfranskidentitetkonsonanterMediermodersmålMusikNavnenorskOrdbøgerordforrådoversættelsePlansprogreligionromanske sprog russiskSjovskriftsprog sprog dødSproggeografi sprogtkortSprogpolitik sprogteknologisvensktruede sprog tv tyrkisktyskUdtaleUnderholdningvideo vokaler

Arkiv	Resources
august 2018	Ethnologue: Languages of the World
juli 2018	Forvo – All the Words in the World. Pronounced.
juni 2018	LL-Map: Language and Location
maj 2018	Minority Rights Group
april 2018	Omniplot. Writing Systems and Languages of the World
marts 2018	UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger
februar 2018	World Atlas of Linguistic Structures (WALS)
januar 2015	
december 2014	
november 2014	
maj 2014	
marts 2014	
februar 2014	
oktober 2013	Bogstavlyd
august 2013	Dansk sprognævn
marts 2013	Den danske ordbog
januar 2013	Dialekt.dk
december 2012	dk.kultur.sprog
november 2012	Korpus.dk
oktober 2012	Nye ord i dansk på nettet (NOID)
september 2012	Ordbog over det danske sprog
juli 2012	Ordnet. Dansk sprog i ordbøger og korpus
juni 2012	Sproget.dk
maj 2012	Svenska Akademien
april 2012	Ø (Schwa.dk)
marts 2012	
februar 2012	
januar 2012	
december 2011	
november 2011	
oktober 2011	
september 2011	
august 2011	
juli 2011	
juni 2011	
maj 2011	
april 2011	
marts 2011	
februar 2011	
januar 2011	
december 2010	
november 2010	
oktober 2010	
september 2010	
juni 2010	
maj 2010	
april 2010	

Svar

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

- marts 2010
- februar 2010
- januar 2010
- december 2009
- november 2009
- oktober 2009
- september 2009
- august 2009
- juli 2009
- juni 2009
- maj 2009
- april 2009
- marts 2009

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.